

ÚTKÖZBEN

HELYTÖRTÉNETI JEGYZETEK (4.)

Egyszer majd talán irodalomtörténész is jelentkezik, aki Szivác földrajzi fekvéséből messzemenő következtetést fog levonni Szenteleky irodalmi programját illetőleg. Mert ez az ötnyelvű nép ott volt a rendelőjében is. Egy ideig megpróbált nem venni róla tudomást, „mocsaras rónákról bércekre vágyott”, aztán megadta magát. Megértette, hogy ez a vidék így teljes, ezzel az ellentmondásos tarkasággal, a soknyelvűséggel és a sokféle hatással. Ha északabbra telepedik le, ha Szabadkára megy vagy Zomborban marad, aligha nehezedik rá ilyen súllyal a konglomerátum öröksége. Itt, az intellektuális magányban csak ez maradt!

Aztán Szenteleky halála után is ez a vonal volt az irodalmi élet útvonala: Két állomással odébb, Cservenka és Kula után, miközben német, szlovák és ruszin szavak keveredtek magyarral és szerbvel a vonaton, Verbász következett, a Kalangya másik szerkesztőjének lakóhelye. Még csak nem is benn, a fejlődő gyárvárosban, amelynek a főtéren még szállodája is volt, a tornyos Greifenstein, ahol a nagyteremben a festő Nagy István felesége időnként képaukción próbált vevőket toborozni a csodálatos pasztellekre, nem sok sikerrel.

Itt a Telescska már eltűnt, belesimult a tájba, vagy csak elfordult a Krivaja völgye felé, csupán a Csatorna vize folyt lustán és szennyesen, s Kiss József a közeli sírjából elszórnyedve nézhette a kilométer hosszan elakadt hínárt, melyben csak egy keskeny ezüstös sávon folyt tovább a víz Szenttamás felé. A Cerna Bara is rég megtelt, úgyhogy a mocsarakat újra beleppte a békalencse, s megfoghatatlan volt, hova sietett délutánonként Szirmai Károly, vállán horgászbottal, kalapos fején szunyoghálóval. Talán a novellatémáit ment kiérlelni a néptelen Csatorna-partra, ahol a bölömbika bömbölésére a nádas sűrűjéből a bíbic felelt: Dzin-dzin-don-don, gau-gau, vagy csupán a csend hallatott ilyen hangokat, úgyhogy csak haza kellett menni és megírni hozzá a történetet. Mert hal akkor már rég nem volt a Csatornában.

Az azonban, hogy ilyen istentelenül elhagyott helyen futottak össze a jugoszláviai magyar irodalom szálai csaknem tíz éven át, fölöttebb jellemzőnek tűnik. Mert ez még csak falu se volt, ahol a Kalangya szerkesztője lakott. Egy bakterháznál kellett leszállni, borostás pályaór tartotta vállához a piros zászlót, aztán egy hosszú sodrony kerítés mellett vezette végig az embert Szirmai Károly, s mikor a cukorgyári kasszinóból végre kihallatszott a biliárdgolyók csattogása, megkönnyebbülhetett, hogy most már talán nem fogja leütni senki.

Aztán egyszer csak beállt az őszi és sűrű ködfelhőkbe bagyulálta a tájat és hosszú szekérsorok húzódtak az országúton, tetejemen megrakva cukorréppával. Károgva zsinatoltak a varjak egészen a vasúti sínéig, ahol naponta háromszor kocogott végig piros ablakaival Becse felől a zombori vonat. A borostás ór megint kicammogott a bakterház elé, válához emelte a piros zászlót, mire a vonat egy pillanatra megállt és a Kalangya szerkesztője még belekiáltott a kődbe.

— Majd megírom Németh Lászlónak, mi a helyzet nálunk!

Néhány kilométer után felkapaszkodott a mély bácskai lapályból a kis vonat, úgyhogy a köd is felszállt, s a Telescskai dombok ismét megjelentek, fehérre meszelt présházaik messzire világítottak. Kulán huzamosabb ideig állt, mert ott át lehetett szállni Szabadka, illetve Palánka felé, miközben ide is beszálltak a fehér harisnyás szilbási szerbek és a pirosposztagos kishegyési magyarok. Közben megvilágosodott, a Telescska tetején egy piros csík futott végig, ahogy megjelent a hajnali nap az égen, és a présházákból kilépett emberek hosszan néztek a vonatot után.

Szenttamáson lett volna még érdekes kiszállni a vicinálisból. Mert központi hely volt a Dunderskiek és Gavanskiak ősi fészke, s híres vásárain ugyancsak felvonultak sajátos viseletükben, s a maguk nyelvén alkudozva Bácska különféle népei. Ami még ezen túl vonzó volt, arra egy nagy pesti színházi siker hívta fel a figyelmet. Hunyady Sándor *Feketeszarú cseresznyéje* itt játszódott, és azon kívül is egész életre szóló élménye volt az írónak ifjúkora Dél-Bácskában, amikor Dunderski Doko személyi titkáráként viharos dárídók és reggelig tartó kártyacsaták résztvevőjeként szolgálta gazdáját. Más dolga nem is igen volt a nábob mellett, gyűjthette az anyagot remek novellái számára, amelyek ugyan nem az igazi Bácskát mutatták be, hiszen mélyebb társadalmi réteget a kastélyok népénél nem volt alkalma megismerni, a tájhangulatot azonban tökéletesen kifejezték. És nosztalgiát is tudott kelteni Hunyady egy letűnt világ s a békebeli Bácska iránt, ahol boldog egyetértésben éltek a népek, az urak pedig megértő gavallériával tisztelték mindazt, amiben különböztek egymástól. Mindenki tudta, hogy nem így volt, de hát így is lehetett volna, s tán épp ezért lett Hunyady Sándor Bácska-élményeinek általános sikere.

Ami engem Szenttamásról mégis elriasztott, az a szabadságharc történetének egy fél mondata és egy lány volt. „...borzasztóan lakolt addigi bűneiért”, jegyzi fel a város krónikása, Perczel tábornok véres megtorlásairól szólva. Nem az országutakon és vásárokon találkozó népek számoltak itt le egymással, hanem a katonák. Az északról és délről jövő katonák aszerint, hogy a hadiszerencse éppen kinek kedvezett Kiss József csatornája mentén. És bár apáról fiúra szálló emlékek, mondák és siratóénekek őrzik és viszik tovább az efféle apokaliptikus jelenségeket, mintha mégse maradt volna Szenttamás környékének népeiben semmi nyoma ezeknek a pusztító harcoknak. A fehér szakállú Nenadović proto hazament Szerbiába, Perczel tábornok Törökországban kapott menedéket, a nép viszont ittmaradt, s ha együtt akart élni, márpedig mi mást tehetett volna, nem tarthatta fenn az ellenségeskedést. Talán ezért erőltették a barátságot jobban, mint más vidéken, s ezért volt, hogy az egyszerű szerb azt mondta: Idem u Sentomaš, a magyar meg ehelyett: Ide megyek Szerbobránba. Ilyen apró jelek fejezik ki a jó szándékot, s Szenttamás népei bizonyára más hajlandóságukban is jelét adták békeeszes érzelmeknek.

Hogy miért hittem mégis jobban az írott, mint az élő szónak, valóság helyett sötét történelmi krónikáknak, az talán literáris révületemnek volt tulajdonítható, amely abban az időben valóságérzéknél is erősebb lehetett.

A lánynál is irodalmi fertőzöttségem rontotta el a dolgomat. El kellett volna mennem hozzá, azt írta, ott lesz vasárnap délelőtt a csatornának kiöblösödő partján két akácfa között, s megkért, hozzak ki neki néhány könyvet Crockertől és Beniczkyé Bajza Lenkétől. Abban a pillanatban kiábrándultam belőle. Pedig szép lány volt, s a zombori szerb tanítóképzőben nem igen tehetett szert ízlésennek megfelelő járatosságra a magyar irodalomban. Ábrándos természetű postáskisaszszonyok, egy-két nagynéni és keresztmama ajánlhatták szegénykének a magyar olvasnivalót. S mi mást várhatott volna az ember a harmincas évek elején egy szenttamási „úrilánytól”? Mikor aztán mindez tisztázódott, késő volt, a nyár is elmúlt, s vele a vakáció, nem volt már, sajnos, miért kiszállnom Szenttamáson.

De keresztülutazva rajta azóta is csillapíthatatlan érdeklődéssel nézek be a keskeny utcán át az impozáns, jómódot és valami előkelő hangulatot árasztó térre, amelyet úgy állnak körül komoly és diszkrét tartózkodással a házak, mintha ma is bácskai patríciusok laktának spalletás ablakaik mögött.

*

Óbecse távoli emlékek ködében jelenik meg előttem. Pár év előtt jártam ott utoljára, de az esti város idegen és ismeretlen volt nekem.

Beszélgetésre hívtak meg egy iskolába kedves és lelkes fiúk és lányok, természetesen irodalomról beszélgettünk, de be kell vallanom, mégis a régi Óbecse van közelebb hozzám. Talán mert izgalmas, hősi legendák övezték, irodalmi találkozók színhelye lévén, jöllehet, amikor én ismerkedtem meg a Tisza legdélibb városával, rég megszűntek ezek a találkozók és a Becsei Helikonból se maradt semmi. Csak anekdoták szóltak róla, például arról, hogyan hozták át lélekvesztőn a révészek Gergely Boriskát Bánátból a zajló Tiszán, mert a komp leállt, viszont az irodalmi estről, amelyen Todor Manojlović köszöntötte a közönséget és íróársait, nem akart egy világért se lemaradni. Pedig az utolsó pillanatig bizonytalan volt az az irodalmi est, mivel a rendőrkapitány heves vitába bocsátkozott dr. Draskóczy Edével arról, hogy miért olvassák fel a szerb írók magyar nyelven a dolgaikat, s miért nem a magyarok szerbül.

Mégsem rendőri beavatkozás és nyelvi aggály szüntette meg ezeket a találkozót és az erdélyi mintára tervezett Helikont, hanem a szét-húzás, az intrika, amelyet magyar ellentétek előfordulásakor régente „turáni átok”-nak volt szokás nevezni. Nem az írókon fogott ez a „turáni átok”, hanem Óbecse úri társadalmán, amelynek ezeket a találkozókat megrendeznie, pénzelnie s minden tekintetben patronálnia kellett volna. Pártok szerint szakadtak széjjel a kis tiszai város magyar orvosai és ügyvédei radikálisokra, demokratákra, kormánypártiakra és ellenzékiekre, aszerint már, kinek mi volt az érdeke. Draskóczy ugyan megmaradt az írók mellett, a Kalangyának is szerkesztőtársa volt, ezüstkoszorúval még az írói lovagga ütés jogát is meg akarta tartani Becsének, de a hőskor elmúlt, s a lassan szálló legendákat nem érte utol semmi. Mikor Móríz Zsigmondot hívták meg Komáromiék Becsére és utójára gyűlték össze a régi vajdasági írók, az itteni Helikon városának már megszűnt minden irodalmi szerepe és jelentősége. Egy korszaknak vége volt, mindenki izgatottan várta az elkövetkező időket.

Hosszú és szép korszak volt. Mert tulajdonképpen nem is Draskóczyék kezdték az irodalompartolást Óbecsén, hiszen annak akkor már csaknem százéves hagyománya volt. Nem szabad ugyanis elfelejtenünk: Hiador onnan küldte fel verseit a Honderűnek. S bár „főrangú hölgyhöz” címezei ódáját, aki a fáma szerint nem volt elérhetetlen álom, s így a közeli birtokos báró Talián ugyancsak támogatta a becsei káplán pesti sikerét, az egyszerűbb társadalmi rétegekben is közönségre talált. Talán épp azért, mert főúri hölgnél alább nem adta.

Aztán itt volt Szulik József és Szász István, akik már a szerb költőket is felfedezték, s időnként fordításokkal jelentkeztek a Bácska hasábjain. S ha még a festőket is ideszámítjuk Than Mórtól kezdve László Fülöpig, akkor nagyon elképzelhető, hogy már a múlt század utolsó harmadában egy kis szellemi elit verődött össze Óbecsén.

Voltak ilyen vidéki gócai a régi magyar művelődési életnek, s bár ezen a tájon Szabadka népesebb szellemi mozgalmak színhelye volt, a megyeszékhely, Zombor mellett Óbecse nemigen maradt el. A két háború között meg mintha nemcsak a hagyományhűsége hivatkozva, de jelentéktelennek tűnő vidéki kisvárosi helyzetét is megcáfolva a magyar irodalom szolgálatában akarta volna hasznosítani magát.

Most látom, hogy az új Becséről, a mairól, amely bizonyára lázas ütemben fejlődik, nem beszéltem. De meglesz annak is a szószólója. S a régi városról is szólni kellett valakinek, mielőtt irodalmi emlékeivel és legendáival végleg el nem merül a feledésben.

*

A széthúzó erők, amelyek régen oly lankadatlanul munkálkodtak Becsén, annyi csoportra osztották a magyar vezetőséget, ahány ügyvéd vagy orvos volt ebben az alsó tiszai városban. Még a plébánosok között is voltak határvillongások! Az esztetizáló hajlamú Petrányi Ferenc, aki Than Mór művészetének legilletékesebb méltatója lett, s az asszonyszíveket meghódító alsóvárosi pap, Csizovszky személyeskedő vitának közéleti visszhangja volt Bécsben.

S bármilyen hihetetlennek tűnik, mindez befolyást gyakorolt a még vajdasági irodalom s a Kalangya életére is. Draskóczy időnkénti hosszú hallgatása, Cziráky Imre éveken át tartó költőzködési szándéka, a húszéves Komáromi József Sándor fenyegetése, hogy egy szép napon majd megindítja a Zivatart, hadd legyen a fiatal írók Sturm und Drangjának is kifutási mezőnye, mind-mind szorosan összetartozott. De hát kisváros volt, ahol a társadalmi viharok se tartanak sokáig, minthogy az emberek tartósan nem kerülhetik ki egymást, s előbb-utóbb — legalább egy időre — kibékülnek.

A Zivatar nem sokáig jelent meg, Cziráky Imrét újra meg újra visszatartotta kántori állásában Czizovszky tisztelendő úr, csupán néha részesítve komoly dorgatóriumban, mivel az író éppen napvilágot látott novellája nem felelt meg az ő ízlésének. S Draskóczy Ede végül mégiscsak megírta bevezető cikkét.

S ez utóbbi látszott legfontosabbnak a vajdasági magyarság szellemi életében a két háború között. Draskóczy volt ugyanis az összekötő kapocs a magyar politikusok és a Kalangya viszonyában. Jólmenő ügyvédi irodát örökölt apósától, maga pedig impozáns megjelenésű, monoklit viselő, kicsit raccsoló úr volt negyven és ötven év között, annak a magyar dzsentritípusnak a megtestesítője, amelynek szellemi igényei azonban háttérbe szorították a vidéki urak passzióit.

Szenteleky nem volt alkalmas tárgyaló fél a vajdasági magyar urak társaságában. Nem tudták megtalálni a közös nyelvet, s kölcsönösen lenézték egymást. Pedig utóbbiak igen fontos tényezők szerepében tűntek fel. Nekik kellett volna erkölcsi és anyagi támogatásról gondoskodni, s a magyar irodalmat társadalmi szükségletnek elfogadtatni.

Draskóczy meglehetősen magas lóról és kioktatóan fordult ezek felé az urak felé szóban és írásban egyaránt, ahogy már a szükség megkívánta, s tőle ezt nem vették rossznevén. Modora, származása, megjelenése, még talán a monoklija is oly tiszteletet keltő volt ebben a körben, hogy bizonyos időre békét tudott teremteni, sőt anyagi támogatást is.

A béke olykor fontosabb volt, mint a pénz. Mert a szegényes szubvencióhoz, amelynek eredete csak később derült ki, rengeteg kifogást is mellékeltek ezek az urak. Vallásellenesség, baloldaliság, szabadkőműveség, világpolgári liberalizmus, később még zsidóbarátság is bőven helyet kapott a kifogások között. Lehet, hogy nem is mindig annak a véleményét kifejezve, aki éppen az anyagi támogatást megszerezte. A hang Ábelé is lehetett, a szigor mindenképpen Káiné volt, aki a történelmi háttérben már élesítette kését.

Ugyanakkor Draskóczy az írók körében is népszerű volt, a kommunista Latákok vagy a napszámos Kisbéry Jánost éppolyan munkatársi, majdnem azt mondtam: bajtársi megbecsülésben és szeretetben részesítette, mint náluk társadalmilag talán comme is faut-bb literátorokat. Ez azonban korántsem volt valamilyen elvtelen leereszkedés vagy egyenlődsdi. Nagyon is tudott különbséget tenni tehetség, korszerűség és ízlés dolgában, amiért viszont szegény Cziráky egyoldalúnak tartotta, s nagyon megnézte, milyen mélyre emeli meg a Kalangya társszerkesztője a kalapját, ha szembetalálkoztak egymással az óbecsei utcán.

A két háború közötti béke utolsó éveiben tartósan elkedvetlenedett. Nemcsak az említett óbecsei viszonyok miatt. Feleségének zsidó származását is éreztették vele azokban a körökben, ahol nemrég oly nagy respekussal néztek fel rá, hogy aztán egy budapesti szőnyegbombázás után ne kerülhessen többé vissza a Tisza menti városba.